

Gabriel Ferrater: espais literaris entre la lingüística i la procacitat

Tenint-lo lluny, el dic magnífic

Gabriel FERRATER, *Poema inacabat*

Nous nous devons en partie à la société,
mais en la meilleure partie à nous

MONTAIGNE, *Essais*, 2, XVIII

Idò bé. Ves per on que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ens visita, aquí, al Centre de Lectura de Reus. Cosa d'agrair. Perquè és bo que la muntanya vingui a nosaltres. I que no sempre siguem nosaltres els qui hem d'anar a la muntanya.

I vet aquí com en Joaquim Mallafrè, oficiant en aquesta avinentesa com a enllaç i com a doble amfitrió, ens demana, mal només sigui per raons d'afinitat gremial, de fer la cloenda de la segona sessió acadèmica als dos responsables de la present intervenció, destinada a convertir-se, juntament amb totes les altres, en paper imprès i publicat.

Ve llavors que es planteja, per part d'ell i per part nostra, sobre què tractem. L'escaiença de fer-ho, posem per cas, sobre la relació de Fabra amb Reus, és ja d'antuvi descartada pel mateix fet d'haver-la estudiada degudament el mateix Joaquim Mallafrè en col·laboració amb un altre participant en l'acte aquest que avui aquí ens ocupa, en Jordi Ginebra.

Potser sobre Gabriel Ferrater? No es compleixen enguany noranta anys de la seva naixença i quaranta de la seva mort? Doncs sí. Però, amb semblant pretext —tan esgrimit i explotat en un país que sovint sembla programar l'agenda de la seva política cultural al dictat d'efemèrides aniversarials rodones (si són necrològiques, millor)—, podríem també aprofitar per parlar de Pere Calders i de Joan Sales i de Tísner, als cent anys també ara d'haver fet cap cadascun d'ells en aquest

món, o de Joan Fuster, als vint anys del seu decés i cinquanta del seu *Nosaltres, els valencians*, etc.

Home, no, però és que Gabriel Ferrater era del lloc on se celebra ara aquest acte acadèmic! Doncs també sí. Però és que si Gabriel Ferrater era un poeta de Reus, això vol dir que Josep Carner era un poeta de Barcelona, Ausiàs March un de Gandia, Màrius Torres un de Lleida, i així successivament a propòsit de tants altres.

Per què, doncs, aleshores enraonar avui i aquí de Gabriel Ferrater, al marge de coincidències anecdòtiques o merament conjunturals? Doncs perquè, a banda el fet que, com l'obra dels autors adés citats, la seva és també una de perfectament llegible i exportable arreu, ençà i enllà de les fronteres lingüístiques nostrades, és alhora la seva per escriure una d'especialment caracteritzada per la recreació i, doncs, per la creació d'espais literaris.

Entesos aquests com el constructe imaginatiu resultant de la simbiosi, per mitjà del llenguatge, d'espais físics i d'espais simbòlics. Gràcies al qual constructe és aleshores que, per dir-ho parafrasejant Oscar Wilde (2001, p. 109 i 116-118), veiem espai, natura i, en definitiva, realitat *bruto sensu* a través del prisma de l'art, i no pas aquest com un mer duplicat mimètic més o menys reeixit d'aquella (o d'aquelles i aquell).

De manera que, gràcies al *métier* literari de Ferrater, podem veure i apreciar Reus —trets del seu paisatge així com del seu paisanatge— amb ulls ben altres que els de qui no en conegui l'obra.

* * *

Gabriel Ferrater apella sovint a la curiositat intel·lectual —i la curiositat implica l'observació— amb la qual desplega la capacitat crítica, el seu procediment mental per escriure, com explica a l'entrevista que li fa Federico Campbell: esperava que el poema es concretés «mediante una anécdota o mediante la observación de una cosa vista por la calle» (Ferrater, 1986, p. 513). Aquesta actitud contemplativa li permet no només captar gestos quotidians, detalls imperceptibles a primer cop d'ull, sinó també la recepció d'estímul a través dels sentits: la poesia de Ferrater té força elements sensorials, parla d'olors i de colors, també de sons, del gust i del tacte.

És a partir d'aquesta observació de l'espai físic i d'allò que hi succeeix —només en aparença ordinari, sense un interès especial—, passat pel sedàs de la pròpia experiència —l'espai simbòlic—, que Ferrater crea els seus particulars espais literaris. Uns espais que, tanmateix, hem de distingir entre els oberts o col·lectius i els de la privacitat.

En el primer cas és evident que Ferrater volia una poesia que sabés observar el paisatge urbà i social: la ciutat, el carrer —«Casi todos mis primeros poemas ocu-

rrèn en la calle» (Ferrater, 1986, p. 513)—, i sens dubte *In memoriam*, que enceta la seva obra poètica, n'és un bon exemple per partida doble: perquè passa al carrer i perquè passa a Reus, l'espai literari que avui analitzem.

Ara bé, més enllà de la ciutat estricta l'obra ferrateriana conté dos altres espais oberts, menys recurrents, en els quals la natura té un paper incipient: Cadaqués —indret que avui no és el centre de la nostra atenció— i el Picarany —partida de terra, al terme municipal d'Almoster (a quatre quilòmetres de Reus, una hora a peu), on hi havia la finca en què la família Ferraté passava llargues temporades. Aquests dos topònims, el Picarany i Almoster, no són esmentats en cap poema, però sí que s'esmenten en diversos textos en prosa, com ara l'autobiografia escrita en tercera persona, on llegim: «Ferrater es va acostumar a passar més de la meitat de cada any al camp, a una masia voltada de pins (pins blancs: tots vitalitat vulgar), prop d'Almoster, als primers turons de les serres que tanquen per darrere el Camp de Tarragona» (*Àlbum Ferrater*, 1993, p. 15).

Quant als espais de la privacitat, hi ha al·lusions, més o menys explícites, a un pis, a un bar, a un teatre... amb poca concreció, només com a escenari del moment, de l'experiència personal que hi evoca. L'excepció la trobem a *Cambra de la tardor*, en què l'espai, la cambra, adquireix un paper rellevant —el poema comença focalitzant-ne una part molt concreta, la que permet veure l'exterior (la ciutat): «La persiana, no del tot tancada», i sentir l'aire i veure la llum que es mor: «que era color / de mel, i ara és color d'olor de poma» (Ferrater, 2010, p. 73).

Tornem però a l'espai literari que avui ens interessa: Reus, present sobretot als poemes narratius *In memoriam* i *Poema inacabat*. Hi ha el Reus de la guerra i el de la postguerra, amb indrets del tot identificables i amb un paisatge humà ben proper. Gabriel Ferrater ha observat des del record, a través de la memòria, el seu poble —com anomena sempre Reus quan no ho fa amb el topònim específic, seguint el costum inveterat de la majoria de reusencs— i el que hi succeeix en un període que transcorre des dels anys de la Guerra Civil fins a la dècada dels seixanta.

* * *

Fins aquí l'explanació oportuna i necessària del moll nuclear del títol escollit per a aquesta comunicació. Ara: «lingüística»? i, sobretot, «procacitat»?

Afanyem-nos a dir que no ens trobem davant cap invenció faceciosa delsponents, ja que tots dos conceptes responen tant a la formació com al tarannà de Ferrater, en declaracions més o menys explícites per part d'ell mateix.

On?: en un *Qüestionari «Poemes» 1963* no publicat fins al 1968, en el marc dels actes —d'intenció evidentment resistencialista— per reclamar el català a l'escola amb el pretext d'escaure's aquell any el centenari de la naixença del Mestre (*Antologia...*, 1968, p. 52-65).

Després de la reproducció de sengles poemes d'una colla d'autors (fins a trenta), tretze d'ells, entre els quals Ferrater, hi responien a un total de vint-i-cinc preguntes. Les de Ferrater van ser recollides anys més tard a Ferrater, 1986, p. 496-498.

(Cal només fer esment aquí, tot de passada, que la gràcia, la perversa gràcia del tal qüestionari, vist de la nostra posteritat estant, consisteix a contrastar les desei-xides i més que iròniques respostes de Ferrater amb les de molts dels altres enques-tats, llastades sovint de fatuïtats transcendentalistes i d'altisonàncies pedants o, en el millor dels casos, formulades en termes simplement convencionals. Però, aquí, és clar, per pietat cristiana, ens estarem de furgar en un tal joc de comparances.)

Què contesta llavors Ferrater a la pregunta (la número 20): «Quines creieu que són les fonts del vostre llenguatge?». Doncs ho fa de la manera següent: «Procacitat reusenca, prosa francesa, vers anglès, Freud i Marx, arrels indoeuropees» (*Antolo-gia...*, 1968, p. 59).

Desglossem la resposta llavors aquí en ordre invers.

Prou és sabuda la fructífera dedicació cada cop més aprofundida i innovadora de la darrera etapa vital de Ferrater a l'estudi de la lingüística. Va estrenar-s'hi amb l'article «Les gramàtiques de Pompeu Fabra» (Ferrater, 1968), primer dels dotze que escriuria de la sèrie «De causis linguae» (convé remarcar que fins molts anys després va continuar sent l'únic referent bibliogràfic indispensable per compren-dre l'aportació de Fabra com a lingüista). Apellar llavors en el context alludit a les «arrels indoeuropees» no és sinó un recurs per subratllar, entre altres realitats, la inclusió de la llengua de què se serveix un poeta poliglòt com ell per elaborar la seva obra creativa dins una molt més àmplia i diversificada família idiomàtica, amb la qual aquella, tot i la seva relativament escassa demografia i decididament trasbalsada història, comparteix tot d'estructures, de regles i de convencions.

«Freud i Marx» poden valer per designar respectivament, com a sintètica parà-frasi metafòrica a través de dos noms propis inequívocament explícits, les «dones» i els «dies», o sigui, el binomi que acabaria convertint-se en títol del conjunt de la seva obra poètica; o per dir-ho també en traducció als substantius genèrics corres-ponents: serveixen per denotar la sexualitat i la història.

«Prosa francesa i vers anglès»: parlant de Riba, i més en concret de les seves traduccions de Hölderlin, assenyalava Ferrater que «un erm ben conegut de tots els escriptors catalans, i no cal pensar-s'hi gaire per anomenar-lo: és la manca d'una tradició» (Ferrater, 1971, p. 8). Com suplir-la?; com eixamplar potencialitats i for-nir noves possibilitats expressives a la llengua pròpia? (de manera, per descomptat, que no sigui complaent-se en l'explotació redundant de la —per a segons quins requeriments— minsa veta autòctona). Doncs bé, això es fa tot amarant-se de lec-tura en altres llengües, des de les quals transvasar tant de calibre i de finor com es pugui a la llengua assumida com a eina d'elaboració literària.

I acabem per on Ferrater començava, per la «procacitat reusenca». No cal ara,

davant una assemblea de filòlegs, recordar la curiosa deriva semàntica d'un mot llatí, *procax*, d'ètim emparentat d'antuvi amb *precar* (d'on ve el nostre «pregar»), el qual, de significar originàriament 'demanar, demanar amb insistència', acaba volent dir en la seva forma substantiva, almenys segons el *Diccionari de la llengua catalana* (2a ed.), «Desvergonyit i insolent, sobretot en el parlar». Prou que una tal definició, així, en general, i sempre per comparació al context que va tocar-li de viure, a en Ferrater, li esqueia.

Aturem-nos tanmateix, això sí, en l'adjectiu que conformava el tal sintagma. Un gentilici, de fet. Que duu a pensar en *procacitat* com a possible sinònim d'*obs-cenitat* en el sentit que al terme en qüestió atorgava Milan Kundera: «la més profunda de les arrels que ens lliguen a la pàtria» (Kundera, 1987, p. 178).

Procacitat reusenca, doncs, com a pulsio vital emanada d'un poble, Reus (que, tot i ser òbviament ciutat, sempre és anomenat, per tothom qui n'és, així: «poble»), amb el qual Ferrater sempre va mantenir una contrabalançada relació d'amor-odi (vegeu el comprimit octosíl·lab amb què va objectivar-la citat a l'encapçalament d'aquesta intervenció), i sobre un possible prototipus del qual poble afirmava, en una entrevista amb un altre ganxet, Lluís Pasqual, estranyament no recollida dins Ferrater, 1986, però sí tinguda en compte dins l'*Àlbum Ferrater* (1993, p. 31, 35, 94-95 i 212), que «el reusenca és “per natura” mal educat, cosa que és un defecte, però que porta una qualitat intrínseca: és poc hipòcrita» (Pasqual, 1970, p. 943).

Qualitats totes elles que, aplicables en major o menor mesura a Ferrater, i en tot allò que tinguin tant de positiu com de negatiu, van ajudar també al fet que aquest sembrés sovint l'escàndol no sols entre la beateria benpensant local (que també n'hi ha) i d'arreu, sinó igualment entre part considerable de l'*establishment* literari del país.

* * *

Exemples d'aquesta escassetat d'hipocresia, que afavoreix que les coses siguin dites pel seu nom i també, inevitablement, que la gent predisposada a escandalitzar-se per tot la percebi com a insolència o poca-soltada, en trobem en molts textos de Ferrater, com ara aquests dos en què parla d'ell tot fent referència als espais literaris que avui tractem: «Vaig néixer a Reus, el 20 de maig del 22. Els altres fets de la meua vida són de més incerta descripció i més difícils de datar. M'agrada la ginebra amb gel, la pintura de Rembrandt, els turmells joves i el silenci. Detesto les cases on fa fred i les ideologies» (Ferrater, 1960, p. 73). «Es pot dir que des de l'any 58 no hi he estat gens [a Reus]. Ara em fa una mica de por anar-hi. Una por nostàlgica. Trobaré les noies d'aquella època que eren tan boniques i m'agradaven tant, convertides en matrones. És clar que puc veure les seves filles, però no és el mateix» (Pasqual, 1970, p. 943). Explica Ramon Gomis a *El Gabriel Ferrater de*

Reus que l'any 1958 la família Ferraté es va vendre el mas del Picarany i que, des d'aleshores, Gabriel Ferrater no va tornar mai més ni a Reus ni a Almofter (Gomis, 1998, p. 175-176).

En els dos poemes narratius ja esmentats, on es troba l'espai literari reusenc, hi veiem que, com és habitual en l'obra poètica de Ferrater, el llenguatge oscil·la entre el registre literari més depurat, connotatiu, i el registre col·loquial i quotidià; en l'endemig, versos volgudament insolents i provocadors, procaços, molts més al *Poema inacabat* que no pas a *In memoriam*.

A *In memoriam*, tot i que l'espai literari és Reus, ja ho hem dit, hi són esmentats tangencialment alguns llocs veïns (Tamarit, Salou). Tots els noms, antropònims, topònims i microtopònims —que configuren aquest paisatge físic i humà esdevingut simbòlic— són reals: el Guiu, l'Oliva, can Subietes, ca la Sol, la placeta d'Hèrcules...

Altres poetes i prosistes reusencs, o de pobles de ben a la vora, fan talment: Antoni de Bofarull, Josep Aladern, Joan Puig i Ferrater, Josep Iglésies, Antònia Abelló, Josep M. Arnavat, Xavier Amorós, Ramon Amigó, Ramon Pallicé, Ramon Gomis... esmenten sempre els topònims reals en les seves obres; en canvi, algun d'aquests autors dissimula, segons el cas, els noms reals de persona amb criptònims: per exemple Puig i Ferrater ho fa en algunes de les seves novel·les, especialment a *El pelegrí apassionat* (1952-1963), i Jaume Roig a *El darrer dels Tubaus* (1995 [1946]), l'única novel·la que publicà, on també utilitza els criptònims per als noms de lloc.

Tant se val que Ferrater ens parli de ca la Sol, la Sala Reus o dels cafès sense nom, aquí l'experiència assoleix un abast que va més enllà de qualsevol necessitat d'identificar l'indret per entendre el poema. És per això que cal prestar una atenció preferent als primers versos, en què ens situa en plena natura però en un lloc petit, especial i peculiar: «dins d'un avellaner, [...] / a l'entreuix del món» (Ferrater, 2010, p. 17), i l'arbre característic dels camps de conreu de l'entorn reusenc esdevé per analogia un recer davant la magnitud —els altres, el país revoltat—, un recer on trobem el jo narrador refugiat, aïllat, en una part molt íntima del món: «l'entreuix», precisament.

Els catorze anys i dos mesos de la veu narrativa ens ubiquen en un referent temporal concret, quan esclata la Guerra Civil. Després de les vacances aquest seu món ha sofert un canvi, «una cara nova», i es focalitza en «el meu col·legi de capellans» —al carrer Ample, abans de Castellar— cremat, i un element humà, el Guiu, l'odiat professor de gimnàstica que morí d'una manera ben patètica malgrat un pretès heroisme del tot qüestionable. Un nom i un escenari, la placeta d'Hèrcules, al costat de l'Institut —com avui encara, tot i els retocs urbanístics—, i una puntualització que juga per una banda a favor de desmitificar la memòria dels fets concrets: «no recordo que el lloc ens semblés marcat de cap manera», si bé per l'altra subratlla explícitament el record d'una percepció sensorial: «Oloràvem la

por / que era l'aroma d'aquella tardor, / però ens semblava bona. Era una por / dels grans [...] / Com més por / tenien ells, més lliures ens sentíem» (Ferrater, 2010, p. 18-19). Vet aquí la dimensió literària.

Els versos que segueixen ens parlen del pis on juguen a imitar els grans: «saludàvem / a la romana (no per res, els nostres / ens eren més simpàtics, però els altres / tenien més prestigi de malvats)» (Ferrater, 2010, p. 19), ironitza Gabriel Ferrater amb intenció de provocar i demostrar que la ingènua despreocupació, o la manca de perspectiva moral, afavoreixen aquestes «traïcions» ideològiques.

Tanmateix, el vers directe, punyent i provocador és: «Vam descobrir les putes i el robar» (Ferrater, 2010, p. 19). I ho diu com si res, però ja ho ha dit. És així com veiem que el món del jo narratiu i els seus amics —ens els anirà anomenant: l'Isidre, l'Albert, l'Agustí— transcorria entre les primeres purgacions i, doncs, la descoberta del sexe, i les bicicletes —sovint manllevades—, que els mantenien vinculats al món de la infantesa i que «omplen el meu record del temps aquell» (Ferrater, 2010, p. 20). Descobrien el sexe però encara eren nens i els plaïa l'aventura del joc, pedalant fins al castell de Tamarit o fins vés a saber on; era el seu món, la llibertat associada a l'espai obert, els camps —que corrien el perill imminent d'esdevenir aeròdroms militars—, perquè «érem nens, érem molt més / nens que no érem» (Ferrater, 2010, p. 21) que encara necessitaven la protecció dels pares.

Quant a la mania de robar esllips diu Ferrater que no sap què en feien. I més que el fet en si el que sembla que li ha quedat més gravat a la memòria és l'actitud indolent, resignada, dels botiguers, als quals «els era igual, o els excitava, / d'ésser robats. No sabíem sinó / que els botiguers se'ns ajeien amb ulls / tots aigualits, com de dona vençuda / pel seu violador». I conclou amb un to de retret —o de menyspreu?—: «Tots dormien / i tot els crepitava a les orelles» (Ferrater, 2010, p. 22).

Anem constatant, doncs, com a *In memoriam* l'element humà és intrínsec a aquest espai literari reusenc, bé amb noms concrets, bé amb noms comuns o genèrics, d'entre els quals destaquen els pares, els pares de tots els nois de la colla i les seves actituds de no acabar de gosar prendre la iniciativa, i el pare d'ell, del jo narratiu, que agafa un relleu especial, perquè és el més decidit, el més agosarat, cosa que al fill, tant en el moment dels fets com des del record, l'omple d'orgull: «De nit, en un cafè, es pot tenir pare» (Ferrater, 2010, p. 25). Els versos en què explica l'episodi amb l'Oliva —porter de la Sala Reus i que només pot recordar «vestit de cuir amb una Luger / més llarga que la cuixa, fent-li més / d'insígnia que d'arma» (Ferrater, 2010, p. 23-24)—, que es va enfadar perquè en acabar un concert el públic va aplaudir més els Segadors que no pas l'himne de la Fai i en va culpabilitzar el seu pare, mostren l'admiració que li va causar veure com el seu progenitor convenia el pistoler. Però també és ara, quan recorda el fet, que entén per què «Quan, després, / el pare l'explicava, aquell diàleg / es feia molt més llarg [...] / Ara veig clar de què es tractava: / de dispersar una boira que la veu / no havia traït gens, però en els

ulls / havia traspuntat. Em fascinava» (Ferrater, 2010, p. 26). El jo narratiu parla des de la memòria i per això entén ara, quan ho escriu, el que no havia entès quan succeïa i no era encara record.

En definitiva, *In memoriam* dóna als espais literaris que s'hi evoquen aquesta pàtina d'homenatge que ja avança el títol, per això els versos provocadors, procaços, hi són puntuals, precisos i escaients.

Això no és exactament igual en el *Poema inacabat* —en aquest cas Gabriel Ferrater tria, del catàleg ampli de recursos lingüístics de què pot servir-se, la forma medieval que li proporciona un poema del cicle artúric—, on, mitjançant l'excusa d'explicar a l'Helena coses d'ell, parla de Reus, de la guerra, i sobretot de la postguerra i de la indigència moral de la societat d'aquells anys en uns versos en què la ironia i la digressió es conjunten i generen uns malabarismes lingüístics d'acreditada solvència literària.

Tanmateix, aquesta solvència queda demostrada en qualsevol dels seus poemes. És el cas del zeugma «Vam descobrir les putes i el robar» (Ferrater, 2010, p. 19); de la paronímia al·lusiva «aquell pantalon / vermell, de veres menstruós» (Ferrater, 2010, p. 134); del joc de paraules amb l'homonímia «em portava / vers aquí, vers ara i vers tu, / i vers aquest vers que recull» (Ferrater, 2010, p. 125), o de l'enginyosa i subtil referència a la cançó popular *Plou i fa sol*: «Se'm pentinen / les deu mil bruixes d'un record / esgarriat de pluja i sol» (Ferrater, 2010, p. 142). Per donar-ne només uns quants exemples, ja que aquest tema reclama un estudi precís i exclusiu.

En aquesta línia, els estudiosos de l'obra ferrateriana Xavier Macià i Núria Perpinyà apunten que «En la seva poesia s'hi troba des de citacions literals de versos, títols de poemes i de llibres manllevats, imatges, motius, etc., fins a reelaboracions i manipulacions de poemes d'altri» i que, en conclusió, «és només analitzant atentament el canemàs que conforma cadascun dels poemes de *Les dones i els dies* que hom pot arribar a comprendre com un poeta pot fer-se seva la tradició» (Macià i Perpinyà, 1987, p. 22). Ferrater no s'està de reconèixer que plagia: «Potser el sol fi d'això que escric / és el meu propòsit de plagi. / Vull que d'un cop tots es refacin / que copio els medievals. Sempre ho he fet i declarat / i sempre he vist que no s'ho creien» (Ferrater, 2010, p. 111) i, doncs, ell mateix ens obre el camí de la recerca.

Retornant però a l'espai literari reusenc, que en aquest *Poema inacabat* se situa en els anys de la postguerra, hem de fixar-nos en els versos en què Ferrater, parlant d'una família que qualifica de carca —encara que, afegeix, «el mal és que són bona gent» (Ferrater, 2010, p. 127)—, vinguda a menys arran d'un seguit d'incompetències i males gestions i que retrata la situació de moltes altres d'aquella època, fa una descripció del que per a ell és el seu poble: «[...] Que els personatges / me'ls aconilli aquesta classe, / em sap greu, però que hi puc fer? / I encara em sap un altre greu / que vinguin junt amb mi del poble / on es va embolicar la troca / del fil que sóc. Vaig estrebant / (com arrencant una crosta abans / de temps, pervers): el fil

estiro / per descobrir fins on arribo. / No gens lluny. De tradicions, / d'enginyers o plaers o vigors, / el meu poble no en dóna gaires. / Però saber que tan poc valen / no és poc. Reus, on he nascut, / es delata com cas agut / d'ineficàcia econòmica. / [...] i així, Reus és un poble cínic. / Tenint-lo lluny, el dic magnífic. / Tots hi viuen molt barrejats, / sense parets ni dignitats, / [...] Tothom que el carro va empenyent / preveu el pedregal darrer, / i el meu poble (t'ho deia un dia) / l'única idea constructiva / que ha tingut d'ençà que visc jo / és de posar-se a covar ous. / Gràcies, sí, també els meus versos» (Ferrater, 2010, p. 128-129).

Notem que els principals retrets que Gabriel Ferrater fa a la gent de Reus són la manca de dignitat, d'enginy, d'empenta i d'eficàcia econòmica. També en subratlla el cinisme, al qual ell s'apunta amb ironia quan proclama «Tenint-lo lluny, el dic magnífic». Aquest és el conte, inspirat en una història real (Gomis, 1998, p. 174-175), que vol explicar a l'Helena i que va interrompent amb incisos ara i adés. Reprèn la història, que no acabarà, cap al vers 830 (Ferrater, 2010, p. 134 i s.), amb mots ben sarcàstics.

També a la *Tornada* (Ferrater, 2010, p. 143), quan fa balanç dels seus «dies vells», Ferrater retorna al seu espai particular: la família i el poble. Anomena les noies —Maria, Enriqueta i unes quantes més— que el van fascinar durant uns mesos, els en dóna les gràcies i acaba: «I t'invoco a tu, Amàlia, / germana meva, que [...] / t'has casat amb un anglès, / lluny de nosaltres i de Reus» (Ferrater, 2010, p. 148-149).

És evident que entre *In memoriam* i *Poema inacabat* el to d'evocació de l'espai literari ha variat, en el primer poema hi ha la voluntat de deixar les coses clares, però amb un alè més comprensiu i indulgent que no pas en el segon, més crític i provocador. *In memoriam* se centra en uns anys, el pas de la infantesa a la joventut, que són els bons moments —malgrat la guerra, malgrat tot. En canvi, *Poema inacabat* reflecteix el distanciament físic, temporal i anímic del poble nadiu —que mostra totes les tares que ha generat la postguerra— amb una actitud intencionadament menys nostàlgica, prescindint absolutament del to elegíac.

* * *

Arrelament, doncs, de Ferrater als seus espais, a la procacitat que els fóra inherentment certa, segons hem vist. Valgui, en aquest aspecte, retreure encara només una de les respostes que donava al qüestionari abans alludit (la número 16): «Us han influït els fets històrics?», que ell despatxava tot amollant: «Sí, molt, i els de casa meva encara més» (*Antologia...*, 1968, p. 59), amb una lacònica contundència en què tota la gràcia està a no saber si hi ha més d'ironia a entendre «casa» en la seva accepció més corrent —l'estricta clos familiar— o en la que la fa sinònima de «país», de «pàtria».

Potser aquí la interpretació més correcta fóra deixar-ho en un terme mitjà, en el sentit que se sol donar a l'expressió d'origen ciceronià *pro domo sua*. És a dir, Gabriel Ferrater, amarat de sentiment de pertinença als seus espais vitals primigenis, permeable —i com!— als esdeveniments viscuts per la seva casa entesa aques- ta com a *Heimat*, no per això va sucumbir tanmateix a la possible temptació de postergar els seus interessos més propis i personals, més orientats *pro domo sua* en el sentit estrictament personal, en pro d'un hipotètic benefici dels interessos força més difusos i canviants del conjunt de la seva baquetejada societat.

És així com ho formulava en la seva conversa del 1972 amb Baltasar Porcel: «[...] no em faig meva cap responsabilitat col·lectiva, sinó individual» (Ferrater, 1986, p. 534).

Un tret, aquest, en el qual sí que va coincidir plenament amb el seu germà, en Joan Ferraté (que prou fóra mereixedor també que se'n parlés i que fos llegit molt més que no es fa). Tots dos, a la respectiva manera, intel·lectuals a contracorrent de la tribu. Tots dos susceptibles de ser compresos en l'afirmació de Montaigne aquí també citada com a encapçalament. Tots dos, en definitiva, exponents preclars d'aquella llei, oportunament constatada per Van Gennepe (1914 [1982], p. 16), se- gons la qual només amb un desenvolupament intel·lectual molt alt, i amb un exac- te coneixement de les accions i de les reaccions de la naturalesa, és possible una concepció *amoralista* del món: amoralista, no pas immoral. És a dir, una actitud i una conducta estàlvies de finalitats catequètiques, de pretensions allisonadores, de redemptorismes salvífics.

* * *

D'aquí, doncs, els versos del *Poema inacabat* amb què cloem la nostra inter- venció: «Jo no corro fires amb mules / per carregar de certituds: / si un dia en tinc, hauré perdut / llibertat de renunciar-hi / i és a ser lliure que em vull hàbil» (Ferrater, 2010, p. 126).

JOSEP MURGADES
Universitat de Barcelona

FINA MASDÉU
Catedràtica d'ensenyament secundari

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Àlbum Ferrater* (1993). A cura de Jordi Cornudella i Núria Perpinyà. Barcelona: Quaderns Crema.
Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra (1968). Pròleg de Joan Triadú. Barcelona: ELER. (Les Hores Extres; 4)

- FERRATER, Gabriel (1960). *Da nuces pueris*. Barcelona: Els Llibres de l'Óssa Menor. (Les Quatre Estacions; 2)
- (1968). «Les gramàtiques de Pompeu Fabra». *Serra d'Or*, núm. 107 (agost), p. 35-37.
- (1971). «Prefaci». A: HÖLDERLIN, Friedrich. *Versions de Hölderlin*. Traducció de Carles Riba. Barcelona: Edicions 62, p. 5-14.
- (1986). *Papers, cartes, paraules*. A cura de Joan Ferraté. Barcelona: Quaderns Crema.
- (2010). *Les dones i els dies*. Barcelona: Edicions 62.
- GENNEP, Arnold van (1914). *La formación de las leyendas*. Madrid: Librería Gutenberg de José Ruiz. [Edició facsímil: *La formación de las leyendas*. Pròleg de Ramona Violant i Ribera. Barcelona: Alta Fulla, 1982]
- GOMIS, Ramon (1998). *El Gabriel Ferrater de Reus*. Barcelona: Proa.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana.
- KUNDERA, Milan (1987). «Seixanta-quatre paraules». A: *L'art de la novel·la*. Barcelona: Destino, p. 149-188.
- MACIÀ, Xavier; PERPINYÀ, Núria (1987). «“Sóc més lluny que estimar-te”, més enllà del plagi: *Cambra de tardor* i *La lliçó*, de Gabriel Ferrater». *Els Marges: Revista de Llengua i Literatura* [Barcelona: Curial], núm. 38, p. 21-31.
- PASQUAL, Lluís (1970). «Gabriel Ferrater. Poeta de l'home i la vida». *Revista del Centro de Lectura* [de Reus], núm. 220 (desembre), p. 940-943.
- PUIG I FERRETER, Joan (1952-1963). *El pelegrí apassionat*. Perpinyà: Proa.
- ROIG, Jaume (1995). *El darrer dels Tubaus*. Edició a cura de Pere Anguera. Barcelona: Columna. [Primera edició: Mèxic, 1946]
- WILDE, Oscar (2001). «La decadència de la mentida». A: *L'ànima de l'home*. Barcelona: Columna, p. 83-128.